

UNIVERSITATEA „OVIDIUS” DIN CONSTANȚA
ȘCOALA DOCTORALĂ DE TEOLOGIE
DOMENIUL DE DOCTORAT: TEOLOGIE

REZUMAT

TEZĂ DE DOCTORAT

***AXIOLOGIA BINELUI ȘI RĂULUI
ÎN GÂNDIREA PATRISTICĂ CLASICĂ DE LIMBĂ GREACĂ***

Conducător de doctorat

Prof. Univ. Dr. GHEORGHE F. ANGHELESCU

Doctorand

Tănase Coman

Constanța

2020

CUPRINS

ABREVIERI.....	4
INTRODUCERE	7
I. BINELE ȘI IUBIREA. SFÂNTA TREIME – MODEL PRIMORDIAL AL NATURII UMANE.....	12
I.1. DESCOPERIREA BINELUI SUPREM	20
I.2. FIINȚA CREATĂ – CHIP AL IUBIRII DIVINE.....	31
I.3. CĂDEREA DIN IUBIRE	46
I.4. DESCHIDEREA MÂNTUITOARE A TREIMII ÎN HRISTOS...	54
II. PROBLEMA RĂULUI ȘI A PĂCATULUI.....	60
II.1. NATURA RĂULUI.....	61
II.2. ORIGINEA ȘI TIPOLOGIA RĂULUI	71
II.2.1. <i>Căderea îngerilor.....</i>	<i>88</i>
II.2.2. <i>Căderea protopărinților.....</i>	<i>92</i>
II.2.3. <i>Diverse împărțiri ale răului</i>	<i>100</i>
II.3. RĂUL ȘI CEL RĂU	103
II.3.1. <i>Demonul.....</i>	<i>103</i>
II.3.2. <i>Iadul</i>	<i>109</i>
II.4. CĂDEREA OMULUI ÎN PĂCAT LA SFÂNTUL IRINEU DE LYON	111
II.5. PROBLEMA RĂULUI LA ORIGEN	119
II.6. BUNĂTATEA CREAȚIEI ȘI CORUPERA ACESTEIA ÎN VIZIUNEA SFÂNTULUI VASILE CEL MARE	123
II.7. RĂUL ȘI POSIBILITĂȚILE RESTAURĂRII ÎN VIZIUNEA SFÂNTULUI GRIGORE DE NYSSA.....	133
II.8. RĂUL ȘI PĂCATUL ÎN PERSPECTIVĂ POSTPATRISTICĂ ȘI CONTEMPORANĂ	137

II.9. RĂUL, SUFERINȚA, MOARTEA.....	145
III. ÎNTRE BINE ȘI RĂU – PROBLEMATICA	
LIBERTĂȚII UMANE	150
III.1. IDEEA DE LIBERTATE ÎN FILOSOFIA GREACĂ	151
III.2. LIBERTATEA ȘI „CHIPUL” LUI DUMNEZEU ÎN CREȘTINISM	156
III.3. RĂUL ȘI LIBERTATEA	162
III.4. AUGUSTIN ȘI PROBLEMA LIBERULUI ARBITRU	165
III.5. VOINȚĂ ȘI LIBERTATE LA SF. MAXIM MĂRTURISITORUL	172
III.6. DILEMELE OCCIDENTALE ALE LIBERTĂȚII ȘI HARULUI	174
III.7. SPIRIT ȘI LIBERTATE ÎN EXISTENȚIALISM	181
III.8. CÂTEVA REPERE ALE TEOLOGIEI ORTODOXE CONTEMPORANE	186
IV. LUPTA DUHOVNICEASCĂ ȘI DRUMUL	
VINDECĂRII DE RĂU	191
IV.1. CONȘTIINȚA PĂCATULUI.....	191
IV.2. POCĂINȚA.....	196
IV.3. TREZVIA.....	200
IV.4. RĂZBOIUL DUHOVNICESC.....	204
IV.5. ASCEZA ȘI CURĂȚIREA DE PATIMI.....	209
V. ÎNFĂPTUIREA BINELUI.....	227
V.1. FILANTROPIA – FUNDAMENT AL VIEȚII CREȘTINE	227
V.2. IMPORTANȚA FAPTELOR BUNE PENTRU MÂNTUIRE	236
V.3. MERITUL BINELUI	248
V.4. IUBIREA – VINDECARE A RĂULUI	256
V.5. PRACTICAREA VIRTUȚILOR ȘI DOBÂNDIREA BINELUI..	267

VI. BINELE ȘI FINALITATEA ÎNDUMNEZEIRII

.....	276
VI.1. VIRTUȚILE ȘI ÎNDUMNEZEIREA	276
VI.2. FRUMUSEȚEA MORALĂ ÎN CALEA SPRE ÎNDUMNEZEIRE	283
VI.3. ÎMPROPRIEREA HARULUI.....	287
VI.4. CONTINUUM-UL MÂNTUIRII PERSONALE	292
VI.5. TEANDRIA BINELUI	298
CONCLUZII.....	311
BIBLIOGRAFIE	316
ANEXE	335

Cuvinte cheie: *antropologie, chip și asemănare, cosmologie, cunoaștere, dogmă, îndumnezeire, libertate, logos, patristică, păcat original, perfecțiune, răscumpărare, revelație, virtute*

REZUMAT

În această lucrare am adunat frumusețea gândirii patristice cu privire la Bine și Rău. Datorită formării duhovnicești și a inspirației divine care i-a călăuzit, Sfinții Părinți au transformat învățătura creștină din teorie în viață și din speculație în doxologie. Astfel, am dobândit roadele înțelegerii celei adevărate. Prin întreaga învățătură, Sfinții Părinți au contribuit la o bună explicare a bunătății și dragostei lui Dumnezeu supra creației Sale. Pe lângă cultura vastă și o adâncă evlavie aceștia au îmbinat viața contemplativă cu cea activă devenind modele vii și nepieritoare a celor care își orientează sufletele către Binele desăvârșit.

În conformitate cu învățătura creștină, răul intrat în lumea noastră ca urmare a căderii lui Satana, deci are un caracter personal. Cu toate că Satana este inițiatorul răului, oamenii sunt responsabili pentru răspândirea acestuia în lumea noastră prin păcat. Astfel, noi nu suntem victime inocente lipsite de orice responsabilitate. Abuzând de

libertatea de alegere pe care Dumnezeu ne-a acordat, am devenit autorii răului în lumea noastră. Deși avem libertatea reală de a refuza răul, noi nu o facem, răul continuând să se răspândească. Motivul pentru care Dumnezeu permite această situație și nu se stinge tot răul într-o clipă este că un astfel de act ar implica în mod necesar damnarea tuturor celor care-l împlinesc. Acest lucru ar anula orice posibilitate ca ei să se pocăiască și să se împace cu Dumnezeu. În măsura în care Dumnezeu vrea ca cei păcătoși „să se întoarcă de la căile lor și să trăiască” (Ezechiel 33, 11), o dispariție bruscă a răului ar contrazice dragostea Lui pentru omenire.

În perspectiva unei societăți ideale, atitudinea oamenilor față de rău nu ar trebui să fie una de resemnare, nici de rebeliune împotriva lui Dumnezeu, ci de participare conștientă și responsabilă în structurarea binelui lumii. Ni se cere o luptă continuă împotriva răului și a suferinței, și mai ales împotriva naturii noastre păcătoase.

Pentru a fi în comuniune cu Dumnezeu trebuie să căutăm Binele, să tindem spre El și să intrăm în comuniune cu Acesta: „Căutați binele și nu răul, ca să fiți vii și așa Domnul Dumnezeu Savaot va fi cu voi precum ziceți că este” (Am. 5, 14). Întotdeauna trebuie să ne orientăm spre Binele

Suprem, spre Mântuitorul Iisus Hristos, acesta trebui să fie scopul nostru ultim. Formarea noastră după modelul divin ne orientează spre săvârșirea și îndeplinirea binelui la care suntem chemați, „Iată eu astăzi ți-am pus înaintea viața și moartea, binele și răul” (Dt. 30, 15).

În sintetizarea învățăturii patristice privind *axiologia binelui și a răului* mi-am structurat prezenta lucrare de doctorat în șase capitole principale:

În primul capitol, intitulat „Binele și iubirea. Sfânta Treime – model primordial al naturii umane”, am prezentat modul în care pentru gândirea patristică și pentru teologia ortodoxă contemporană Sfânta Treime constituie Binele suprem, dezvoltând această parte preliminară a tezei de doctorat în următoarele subcapitole: „Descoperirea Binelui Suprem”, „Ființa creată – chip al iubirii divine”, „Căderea din iubire” și „Deschiderea mântuitoare a Treimii în Hristos”.

După acest prim capitol, în care sunt surprinse cadrele generale patristice și contemporane ale subiectului tratat, am dezvoltat un studiu dedicate „Problemei răului și a păcatului”. Acest al doilea capitol al tezei mi-a dorit să constituie o amănunțită analiză și sinteză a gândirii patristice clasice asupra originii, existenței și naturii răului și a păcatului. Am

tratat, pe rând, despre reperele fundamentale ale gândirii Sfinților Părinți pe tema de cercetare aleasă: „Natura răului”, „Originea și tipologia răului”, „Răul și Cel Rău”, „Răul și păcatul în perspectivă postpatristică și contemporană”, „Răul, suferința, moartea”, dedicând patru subcapitole analizei operelor câtorva autori patristici reprezentativi pentru tema cercetată: Origen, Sf. Irineu al Lyonului, Sf. Vasile cel Mare și Sf. Grigore de Nyssa.

Capitolul al treilea al lucrării, intitulat „Între bine și rău – problematica libertății umane”, constituie o abordare sintetică a temei libertății umane în gândirea patristică, extinzându-mi analiza atât asupra precedentelor acestui concept în filosofia greacă, cât și în dezvoltările ce au urmat în evoluțiile răsăriteană și apuseană ale teologiei creștine în această privință.

Capitolul al patrulea privește cadrul existențial al „luptei duhovnicești și al drumului vindecării de rău”. Am vizat în această parte a lucrării problematica biblică și patristică a conștiinței păcatului, pocăinței, trezviei, războiului duhovnicesc, precum și a ascezei și curățirii de patimi.

Lucrarea se continuă cu extensia practică a „Înfăptuirii binelui”, capitol în care am insistat pe importanța filantropiei

și a faptelor bune, subliniind că în afara manifestării iubirii față de ceilalți nu poate exista o creștere reală a umanului în bine și în relația cu Dumnezeu.

„Binele și finalitatea îndumnezeirii” constituie capitolul final al tezei, tratând ideea de bine în perspectiva scopului existenței umane – îndumnezeirea. Ca și în capitolele precedente, le lângă operele patristice reprezentative am recurs și la literatura teologică modernă și contemporană, subliniind relevanța gândirii patristice pentru vremurile prezente în care trăim.

În acest demers, suportul metodologic, teoretic și științific este determinat de cercetări deja existente în acest domeniu, binele și răul fiind probleme dezbătute de-a lungul vremii. Contribuția vizată constă într-un studiu de sinteză aplecat asupra relevanței gândirii patristice în lumea prezentă, marcată de o relativizare a valorilor tradiționale, de o continuă secularizare sau desacralizare, de o limitare a conceptelor de *bine* și *rău* la nivelul unei scări de valori individualiste.

Suntem conștienți că tema *axiologiei binelui și a răului în gândirea patristică greacă* este mult prea vastă pentru a putea fi epuizată în paginile de față. Dată fiind larga acoperire

a acestui subiect și spațiul limitat al acestei lucrări, multe subiecte semnificative sunt prezentate sintetic. În mod hotărât, nu este o lucrare despre toate aspectele relației dintre bine și rău.

Obiectivul central sau scopul acestei teze este de a realiza o sinteză organizată a concepțiilor esențiale pe care Revelația, scrierile Sfinților Părinți și în mod tangențial filosofia și etica, sub toate aspectele acestora, ni le furnizează despre structura morală a lumii și relația lui Dumnezeu cu lumea și cu omul. Vom pleca în realizarea acestei teze de la datul Revelației referitor la originea binelui și a răului, cu o amplă incursiune în scrierile Sfinților Părinți și cu scurte referiri la teoriile filosofice recente pe această temă.

În acest scop, am găsit de cuviință să contribuim efectiv la lămurirea unor aspecte sensibile din punct de vedere teologic și filosofic, referindu-ne astfel nu doar la chestiuni de ordin general din domeniul patristic, deja cunoscute, ci la probleme și frământări ale omului modern, în raport cu tema propusă pentru studiu.

Perspectiva patristică pe care am propus-o în abordarea acestui subiect, implică, fără îndoială, combinarea metodelor de cercetare biblică și științifică, păstrând însă osatura

dogmatică a învățăturii de credință stabilite de către izvoarele creștinismului și, desigur, exigențele muncii de cercetare teologică.

Cu privire la izvoarele bibliografice utilizate, ne-am străduit să valorificăm bibliografia românească, dar și studiile și cercetările din afara țării, ce ne-au oferit informații bogate și foarte valoroase. Am fost nevoiți, desigur, să preluăm numeroase teorii, formulate și afirmate de alții, cu mult timp înaintea noastră, de-a lungul istoriei creștine, conformându-ne uzanțelor muncii științifice, dar am încercat totodată să accesibilizăm, să apropiem aceste afirmații de puterea de înțelegere a omului din cel de al treilea mileniu.

Am considerat necesară această analiză complexă, ce implică conectarea în contemporaneitate a teologiei biblice cu cea patristică și cu gândirea filosofică, pe de o parte datorită lipsei unei astfel de sinteze, pe de alta datorită crizei secularizante ce se îndreaptă din ce în ce mai mult spre diluarea umanului într-o realitate virtuală, mediatică, tehnicizată excesiv, în care nu doar Dumnezeu își pierde numele, ci și omul. Fără a avea pretenția de exhaustivitate în privința temei tratate, în final voi trasa concluziile generale ce vor reflecta opinia și viziunea mea personală asupra

importanței vitale a conștientizării răului și a sădirii binelui și în viața creștinului din ziua de azi.

Cel din urmă capitol al lucrării a urmărit o revenire la paradigma îndumnezeitoare a teologiei patristice clasice. Am analizat, pe lângă literatura patristică, și diverse opere reprezentative pentru filosofia recentă, contextualizând efortul de revenire la sursele patristice în cadrul intelectual mai amplu al culturii contemporane. Radiografia propusă a necesitat nu doar compararea modelelor filosofice cu cel teologic, ci a urmărit extensia practică a tuturor acestor considerente, în încercarea de a oferi un răspuns actual la diversele dileme identitare ale omului de azi.

Sursele bibliografice au constatat din lucrări de critică biblică, lucrări patristice, literatura mai largă ce ține de problematica binelui și a răului, precum și lucrări filosofice și literare. Pe lângă materialele disponibile în limba română, am identificat o bogată bibliografie, actuală, în limbile engleză și franceză.

*

Concluziile pe care imaginile patristice ni le oferă asupra lupei cu răul și cu păcatul sunt determinante pentru viața spirituală creștină. Creștinismul nu poate fi înțeles fără acest

efort spiritual al vindecării de rău. Viața creștinului este o continuă luptă cu păcatul. Pentru aceasta, atât păcatul cât și răul trebuie conștientizate și privite în realitatea lor profundă și presantă.

Efortul omului este desigur susținut de componenta harului, de ajutorul lui Dumnezeu. Acest ajutor însă este întotdeauna oferit libertății umane. Așa cum observa Pr. Prof. I.G. Coman, „Dumnezeu îngăduie răul pentru a face posibilă funcțiunea libertății. Neîngăduirea răului echivalează cu suprimarea libertății. Iar suprimarea libertății înseamnă prăbușirea omului în neexistență, pe care Dumnezeu n-o admite pentru că el este autorul existenței. Fără libertate nu sunt posibile nici virtutea, nici desăvârșirea, nici mântuirea.”¹

Sufletul nu-și poate găsi fericirea decât depășind liber răul, confruntându-se cu realitatea hidoasă a acestuia. Răul ne apare ca operă a libertății, și astfel este deschisă posibilitatea eliberării, mântuirii de acesta. Lucru imposibil într-o viziune ce fie leagă răul de substanța lucrurilor, fie îi ignoră posibilitățile.

¹ Pr. Ioan G. Coman, *Dumnezeu nu este autor al răului*, în „ST”, V (1953), nr. 1-2, p. 47.

Concepția despre rău are darul de a conștientiza asupra adversarului principal al existenței. Prezența demonilor în ritmul lumii noastre constituie un element ce trebuie conștientizat și luat în serios. Cu atât mai mult cu cât acest aspect privește înspre o realitatea a sufletului dincolo de moarte, de existența de aici. „Toată răutatea și patimile necurate au fost născocite de ei. Li s-a îngăduit să ispitească pe om, dar nu au putere să forțeze pe cineva. Căci noi avem facultatea de a primi ispita sau de a nu o primi. Pentru acest motiv s-a pregătit diavolului și demonilor lui și celor care îl urmează, focul nestins și pedeapsa veșnică.”²

Viața lumii în care trăim poate deveni adesea un teren al răului și al demonilor. Nicăieri răul nu e mai prezent decât în ignoranța cotidiană în care lumea ne antrenează. Am putea chiar spune, legat de acest aspect, împreună cu Denis de Rougement, că „dovada că diavolul există, acționează și reușește constă tocmai în faptul că noi nu mai credem în el.”³

Într-o lume despiritualizată, în care nu mai vedem dincolo de propriile noastre limitări, în care „Iadul sunt

² Sf. Ioan Damaschin, *Dogmatica*, trad. Pr. D. Fecioru, Edit. Scripta, București, 1993, p. 50.

³ Denis de Rougement, *Partea diavolului*, trad. Mircea Ivănescu, Edit. Anastasia, București, 1994, p. 36.

ceilalți” – după cuvintele lui Sartre – un creștin va avea de spus, conform lui Paul Evdokimov: „destinul celorlalți este iadul meu”.

Asumarea iadului și a durerii pentru ceilalți, este concretizată cel mai elocvent în experiența sfinților: „Probabil că arma cea mai puternică împotriva răului este tocmai rugăciunea unui sfânt și că destinul iadului depinde, de asemenea, de dragostea sfinților. Omul își pregătește singur propriul infern închizându-se față de iubirea divină care, doar ea, rămâne neschimbată.”⁴

În acest plan al vieții spirituale, nu în ultimul rând, se poate pune, desigur, problema destinului iadului și al răului în genere. Sunt acestea fără de sfârșit, eterne? Riscul unei asemenea speculații s-a lăsat resimțit nu de puține uneori în istoria gândirii creștine. Pe de altă parte întâlnim adesea imaginea sfinților care nu se pot ruga decât pentru mântuirea întregului univers, inclusiv a demonilor.

Închei aceste constatări cu o imagine, paradoxală poate, pe care unul din teologii citați ne-o oferă: „Deznădejdea, chiar infernală, este hrănită printr-o nădejde pe

⁴ Paul Evdokimov, *Vârstele vieții spirituale*, trad. Pr. Ion Buga, Edit Christiana, București, 1993, p. 84.

care o preconține și de aceea adevărații creștini nu trebuie să deznădăjduiască... Mâna întinsă spre Hristos nu va rămâne niciodată goală. Cea de a patra Evanghelie ne prezintă pe Iuda întinzând mâna. Depunându-i în ea pâinea euharistică, Hristos lansează ultima chemare răului, nopții, când întunericul se îngroașă. Degetele lui Iuda se strâng în jurul Mielului înjunghiat. Iuda iese „și era noapte”. Noaptea îl primește și ascunde teribila taină a comuniunii lui cu satan. Acesta este Iuda. Dar Iuda poartă în mâna sa, acum mâna lui satan, o cumplită taină. Infernul păstrează în sânul său această bucată de pâine; păticea din lumină, nu este ea oare expresia fidelă și exactă a cuvântului: „Lumina luminează în întuneric”? Gestul lui Iisus desemnează ultima taină a Bisericii: mâna lui Iisus oferind pâinea euharistică, chemarea care se adresează tuturor fiindcă toți sunt în puterea stăpânitorului acestei lumi. Lumina încă nu risipește întunericul, dar acesta nu mai are putere asupra Luminii nebiruite. Toți ne aflăm în tensiunea ultimă a iubirii divine.”⁵

*

Imaginea pe care am putea să o desprindem din expunerea învățăturii ortodoxe cu privire la mântuirea

⁵ *Ibidem*, pp. 91-92.

subiectivă, este poate aceea pe care o înfățișează și Sfântul Apostol Pavel atunci când vorbește de o continuă „întindere înainte”, de o continuă alergare și căutare a lui Dumnezeu. „Nu zic că am și dobândit îndreptarea, ori că sunt desăvârșit; dar o urmăresc ca doar o voi prinde, întrucât și eu am fost prins de Hristos Iisus. Fraților, eu încă nu socotesc să o fi cucerit. Dar una fac: uitând cele ce sunt în urma mea, și tinzând către cele dinainte, alerg la țintă, la răsplata chemării de sus, a lui Dumnezeu întru Hristos Iisus.” (Fil. 3, 12-13).

Mântuirea se câștigă în viața de acum, intrarea în „Împărăție” are loc aici. Dumnezeu este cel care oferă în acest sens harul său, căruia omul îi răspunde prin credință și fapte bune. Condițiile mântuirii subiective sunt astfel harul, credința și faptele bune. În afara acestora, sau în absența uneia din ele, mântuirea nu este posibilă.

Înțelegerea condițiilor mântuirii diferă în ortodoxie față de cea a creștinismului occidental. Esențială este dimensiunea ontologică a mântuirii, afirmarea unei transformări lăuntrice continue în om. Prin har, credință și fapte bune omul sporește în unirea cu Dumnezeu, se îndumnezeiește. În acest context viața creștină este „viață în Hristos”, sporire a vieții omului din viața lui Dumnezeu.

Contribuția omului, deși Dumnezeu este cel care „mântuiește”, este mereu afirmată. Teologia nu rămâne la nivelul conceptelor, ci aceasta este legată întotdeauna de viață. O anumită viziune asupra mântuirii determină și un anumit mod de viață, o anumită viziune asupra vieții și a timpului. Relația omului cu Dumnezeu capătă un aspect dinamic. Timpul de aici este îndreptat spre veșnicie. „Așa se constituie timpul, cu trecutul depășit, cu prezentul simțit ca insuficient, cu viitorul spre care tindem prin nădejde, dintr-o continuă nevoie și posibilitate de depășire a limitării noastre, căutând în fond eternitatea, având în noi setea de ea, atrăgându-ne ea însăși spre ea, dar conștienți că nu o vom avea decât din darul deplin al lui Dumnezeu.”⁶

Credința este văzută ca dialog viu cu Dumnezeu prin har, urmată fiind de fapte ca expresie a iubirii. Iese în evidență aspectul personalist al relației omului cu Dumnezeu. Posibilitatea omului de a face binele este prezentă pe parcursul mântuirii. Aceasta „nu se dobândește nici fără fapte în sens protestant, nici după fapte în sens catolic, ci în decursul faptelor”⁷, într-o continuă unire cu Dumnezeu.

⁶ Pr. Dumitru Stăniloae, *Teologia dogmatică ortodoxă...*, vol. 2, p. 246.

⁷ Idem, *Condițiile mântuirii...*, p. 256.

Negarea faptelor bune, în teologia protestantă, survine în urma ideii că omul nu poate face binele, pe de o parte, iar pe de altă parte ca urmare a opoziției față de ideea că omul prin faptele bune săvârșite obține un drept înaintea lui Dumnezeu, idee promovată din plin în romano-catolicism. Binele, în primă și ultimă instanță, e doar Dumnezeu. Cum omul e căzut, acest lucru, binele, devine o imposibilitate pentru acesta. Definitiv pentru natura umană, căzută, este păcatul.

În ortodoxie omul este privit mai puțin ca natură, căzută sau nu, cât ca persoană ce se poate deschide prin acest caracter iubirii comuniunii de Persoane. Omul nu este văzut ca separat de Dumnezeu, autonom, putând obține automat, în baza faptelor sale bune merituoase, răsplata contractuală din partea lui Dumnezeu. Prin har omul se poate transforma, identificându-se astfel cu binele, devenind, asemenea lui Dumnezeu cu care stă în comuniune, iubire. Dacă în relație cu o persoană umană omul se schimbă imprimându-și în ființa sa ceva din persoana de care s-a legat, cu atât mai mult stând în legătură cu Dumnezeu, Persoana prin excelență, comuniunea personală trinitară, omul devine după asemănarea lui Dumnezeu, ființa lui săvârșind binele, fiecare

mișcare a ființei lui fiind o exteriorizare a binelui, sau o sporire a acestuia. Prin credința și fapte, în har, omul înaintează astfel spre Dumnezeu. Sau, cu alte cuvinte, se îndumnezeiește. În afara acestei mișcări (transfigurări) a ființei lui, prin har, nu își poate găsi mântuirea, rămâne închis în egoismul ce duce spre moarte, atât ca persoană-spirit, cât și ca natură.

Dacă împlinirea existenței constă în a sta în dialog cu iubirea divină, refuzul acestei iubiri nu constituie o simplă vină juridică ce va trebui satisfăcută pentru a repara ofensa adusă unei divinități suverane.

Omul oscilează, într-o viziune personalistă creștină, între două abisuri. „Existența se plasează în tensiunea dintre cei doi poli: lumina-comuniune și întunericul-solitudine”.⁸

Păcatul nu ne apare, în acest caz, ca o simplă încălcare juridică a unei legi instituite de Dumnezeu. „Concepția cultivată în mediile creștine occidentale, care a identificat păcatul cu încălcarea juridică, iar mântuirea cu justificarea și ispășirea individuale, a legat în conștiințele omenești Etica

⁸ Paul Evdokimov, *Rugul aprins*, trad. Diac. Teodor V. Damșa, Edit. Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1994, p. 34.

creștină de o sumedenie de complexe psihologice care sunt tot atâtea fundături.”⁹

Concepția despre păcat, văzută în acest mod, conduce la numeroase implicații în spiritualitatea și gândirea occidentală, plasând raportul omului cu Dumnezeu în cadrele unei exteriorități ce merge până la separarea totală a celor două elemente. Ori cadrele păcatului nu sunt exclusiv morale, ci țin de dinamismul naturii umane, de transformarea ontologică a acesteia.

Bibliografie selectivă

⁹ Christos Yannaras, *Libertatea moralei*, trad. Mihai Cantuniari, Edit. Anastasia, București, 2004, p. 33.

Opere patristice

1. Sf. Atanasie cel Mare, *Cuvântul întâi împotriva arienilor*, în *PSB* 15, trad. Pr. Dumitru Stăniloae, EIB, București, 1998.
2. Sf. Atanasie cel Mare, *Cuvânt despre întruparea Cuvântului*, trad. Pr. Dumitru Stăniloae, în Sf. Atanasie cel Mare, *Scrieri. Partea I*, PSB. vol.15, EIB, București, 1987.
3. Sf. Atanasie cel Mare, *Scrieri, I, Cuvânt împotriva elinilor, Cuvânt despre Întruparea Cuvântului, Trei cuvinte împotriva arienilor*, trad. Pr. Dumitru Stăniloae, EIB, București, 1987.
4. Fer. Augustin, *Confessiones*, în *PSB*, vol 64, EIB, București, 1994.
5. Fer. Augustin, *Despre natura binelui, Contra maniheilor*, trad. Cristian Șoimușan, Edit. Anastasia, București, 2004.
6. Sf. Chiril al Alexandriei, *Despre Sfânta Treime*, trad. Pr. Dumitru Stăniloae, în *Scrieri – Partea a III-a*, PSB vol. 40, EIB, București, 1994.

7. Sf. Chiril al Alexandriei, *Comentariu la Evanghelia Sfântului Ioan*, în PG 78, trad. Pr. Dumitru Stăniloae, în vol. *Scrieri – Partea a IV-a*, PSB vol. 41, EIB, București, 2000.
8. Sf. Chiril al Ierusalimului, *Cateheze*, EIB, București, 2003.
9. Sf. Grigorie de Nazianz, *Cele 5 Cuvântări Teologice ale celui între Sfinți Părintelui nostru Grigorie de Nazianz*, trad. Pr. Dumitru Stăniloae, Edit. Anastasia, București, 1993.
10. Sf. Grigorie de Nyssa, *Tâlcuire la Cântarea Cântărilor*, trad. rom. Pr. D. Stăniloae și Pr. Ioan Buga, în: Sf. Grigorie de Nyssa, *Scrieri. Partea întâia*, PSB, vol. 29, EIB, București, 1982.
11. Sf. Grigorie de Nyssa, *Despre viața lui Moise*, trad. rom. Pr. D. Stăniloae și Pr. Ioan Buga, în: Sf. Grigorie de Nyssa, *Scrieri. Partea întâia*.
12. Sf. Grigorie de Nyssa, *Despre rânduiala cea după Dumnezeu (a vieții) și despre nevoința cea adevărată*, trad. rom. Pr. D. Stăniloae și Pr. Ioan Buga, în: Sf. Grigorie de Nyssa, *Scrieri. Partea întâia*.

13. Sf. Grigorie de Nyssa, *Despre facerea omului*, trad. Pr. Prof. Dr. Teodor Bodogae, în *Sfântul Grigorie de Nyssa. Scrieri. Partea a doua*, PSB vol. 30, EIB, București, 1998.
14. Sf. Nichita Stithatul, *Cele 300 de capete despre făptuire*, în F, vol. 6, EIB, București, 1977.
15. Sf. Simeon, Noul Teolog, în F, vol. 6, EIB, București, 1977.
16. Sf. Nicodim Aghioritul, *Războiul nevăzut*, Edit. Buna Vestire, Bacău, 1996.
17. Sf. Petru Hrisologul, *Omilii tematice*, Edit. Anastasia, 1999.
18. Sf. Nicolae Cabasila, *Despre viața în Hristos*, trad. Pr. Teodor Bodogaie, EIB, Bucuresti, 2001. Diadoh al Foticeii, *Oeuvres spirituelles*, SC 5bis, Paris, 1955.
19. Sf. Nicolae Cabasila, *Tâlcuirea dumnezeieștii Liturghii și Despre viața in Hristos*, trad. Pr. Ene Braniște și Pr. Teodor Bodogae, Edit. Arhiepiscopiei Bucureștilor, București, 1989.
20. Sf. Grigorie Palama, *150 de capete*, trad. Pr. Dumitru Stăniloae, în F, vol. VII, EIB, București, 1977.
21. Sf. Grigorie Palama, *Omilii*, Edit. Anastasia, București, 2000.

22. Sf. Grigorie Taumaturgul, *Cuvânt de mulțumire către Origen*, în coll. SC vol. 148, Paris, 1969.
23. Sf. Ioan Casian, *Scrieri alese. Așezămintele mînăstirești și Convorbiri duhovnicești*, trad. Vasile Cojocaru și David Popescu, PSB vol. 57, EIB, București, 1990.
24. Sf. Ioan Damaschin, *Dogmatica*, trad. Pr. D. Fecioru, Edit. Scripta, București, 1993.
25. Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilii la Facere*, trad. Pr. D. Fecioru, în *Sf. Ioan Gură de Aur, Scrieri, Partea I*, PSB, vol. 21-22, EIB, București, 1987.
26. Sf. Ioan Gură de Aur, *Comentariile sau explicarea Epistolei către Filipeni a Sfântului Apostol Pavel*, Edit. Icos, 1998.
27. Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilii la Epistola către Romani a Sfântului Apostol Pavel*, trad. P.S. Teodosie Atanasiu, revizuită și îngrijită de Cezar Păvălașcu și Cristina Untea, Edit. Christiana, București, 2005.
28. Sf. Ioan Gură de Aur, *Tâlcuiri la Epistola întâi către Timotei a Sfântului Apostol Pavel*, Editura Nemira, București, 2005.

29. Sf. Ioan Gură de Aur, *Comentar la Evanghelia de la Ioan*, trad. Diac. Gheorghe Băbuț, Edit. Pelerinul Român, Satu Mare, 1997.
30. Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilii la Matei*, trad. Pr. D. Fecioru, în PSB vol. 23, EIB, București, 1994.
31. Sf. Ioan Gură de Aur, *Comentariile sau Explicarea Epistolei către Galateni*, trad. din limba elină, ediția de Oxonia, 1852, de Arhim. Theodosie Athanasiu, Tipografia Editoare „Dacia”, Iași, 1901.
32. Sf. Ioan Gură de Aur, *Comentariile sau tâlcuirea Epistolei a doua către Corintheni*, trad. din limba elină, după ediția Oxonia, 1847, de Arhim. Theodosie Athanasiu, București, 1908, Ediție revizuită de Constantin Făgețean, Editura Sofia, București, 2007.
33. Sf. Ioan Gură de Aur, *Comentariile sau explicarea Epistolei către Evrei*, trad. din limba elenă, ediția Oxonia, 1862, de Theodosie Athanasiu, Episcopul Romanului, Tipografia Cărilor Bisericești, București, 1923.
34. Sf. Irineu de Lugdunum, *Demonstrația propovăduirii apostolice*, trad. Prof. Remus Rus, EIB, București, 2001.

35. Idem, *Contre les hérésies*, în SC, vol. 153, Les Éditions du Cerf, Paris, 1969.
36. Sf. Justin Martirul și Filosoful, *Apologiile, Dialogul cu iudeul Trifon*, trad. Pr. T. Bodogae, Pr. Olimp Căciulă, Pr. D. Fecioru, în PSB, vol. 2 (*Apologeți de limba greacă*), EIB, București, 1980.
37. Sf. Maxim Mărturisitorul, *Epistola II, despre iubire. Către Ioan Cubicularul*, în PSB vol. 82, EIB, București, 1990.
38. Sf. Maxim Mărturisitorul, *Mistagogia*, trad. Pr. D. Stăniloae, EIB, București, 2000.
39. Sf. Maxim Mărturisitorul, *Ambigua*, trad. Pr. Dumitru Stăniloae, în PSB vol. 80, EIB, București, 1983.
40. Sf. Maxim Mărturisitorul, *Către Talasie*, în F, vol. III, trad. Pr. Dumitru Stăniloae, Edit. Humanitas, București, 1999.
41. Origen, *Din lucrările exegetice la Vechiul Testament*, în PSB, vol. 6, EIB, București, 1981.
42. Idem, *Exegeze la Noul Testament, Filocalia*, în PSB, vol. 7, EIB, București, 1982.
43. Idem, *Despre principii*, în PSB, vol. 8, EIB, București, 1982.

44. Sf. Vasile cel Mare, *Comentariu la Isaia*, XIX. trad. Al. Mihăilă, în: Sf. Vasile cel Mare, *Comentariu la cartea Profetului Isaia* (PSB, s.n., 2), Edit. Basilica, București, 2009.
45. Sf. Vasile cel Mare, *Omilii la Hexaemeron*, trad. Pr. D. Fecioru în vol. *Scrieri, partea I*, PSB 17, EIB, București, 1986.
46. Sf. Vasile cel Mare, *Omilii la Psalmi*, trad. Pr. D. Fecioru în vol. *Scrieri, partea I*.
47. Sf. Vasile cel Mare, *Omilii și cuvântări*, trad. Pr. D. Fecioru în vol. *Scrieri, partea I*.
48. Sf. Vasile cel Mare, *Regulile mari*, trad. Iorgu D. Ivan, în: Sf. Vasile cel Mare, *Scrieri, partea a doua*, PSB 18, EIB, București, 1989.
49. Sf. Vasile cel Mare, *Regulile mici*, trad. Iorgu D. Ivan, în: Sf. Vasile cel Mare, *Scrieri, partea a doua*.
50. Sf. Vasile cel Mare, *Despre Sfântul Duh*, trad. Pr. Constantin Cornițescu și Pr. Teodor Bodogae, în: Sf. Vasile cel Mare, *Scrieri. Partea a treia*, PSB 12, EIB, București, 1988.
51. Sf. Vasile cel Mare, Sf. Pahomie cel Mare, Sf. Ioan Casian, Sf. Benedict, *Rânduieile vieții monahale*,

culegere alcătuită de Sf. Teofan Zăvorâtul, Edit. Sophia, București, 2005.

52. Sf. Vasile cel Mare, *Tâlcuire duhovnicească la Psalmi*, trad. Pr. Dumitru Fecioru, EIB, București, 2006.